

УДК [159.9 + 37.013]: 82-6

Леонтьєва Інна Василівна

аспірантка, старший викладач кафедри теорії та історії педагогіки
Київський університет імені Бориса Грінченка, м.Київ
i.leontieva@kubg.edu.ua

ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОЛЕКСАНДРА ЛАЗУРСЬКОГО

Анотація. У статті, за результатами вивчення нарративних джерел, мемуарних спогадів, різноманітних наукових статей, монографій, нарисів, рецензій, довідок у бібліографічних покажчиках, присвячених постаті О. Лазурського, виокремлено та проаналізовано ті розвідки, автори яких розглядали особистість вченого або торкалися різних аспектів його життєдіяльності. З'ясовано, що ранні біографічні та персонологічні розвідки, присвячені постаті О. Лазурського мали дещо суперечливий та хвилеподібний характер, проте з початку XXI ст. різні аспекти творчої спадщини Олександра Федоровича як вченого, лікаря, психолога, педагога й активного громадського діяча усе частіше стають предметом наукових студій дослідників.

Ключові слова: «Олександр Федорович Лазурський»; «персонологічні та біографічні розвідки»; «історіографія дослідження життєдіяльності О. Лазурського».

Постановка проблеми у загальному вигляді. Постать О. Лазурського протягом понад століття привертає увагу дослідників історії психології й педагогіки, що зумовлено наявністю у його спадщині фундаментальних праць з характерології, класифікації особистостей, методології психолого-педагогічного дослідження. Він збагатив вітчизняну педагогічну науку оригінальним підходом до цілісного вивчення особистості учня в природних умовах й самобутніми висновками щодо оновлення змісту й організації навчально-виховного процесу у школі. І донині постать вченого викликає значний інтерес й повагу у дослідників, тому не дивно, що за понад сто років нагромадилися нарративні студії, присвячені опису й аналізу життєдіяльності і творчої спадщини вченого.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Дослідженню багатоаспектної діяльності О. Лазурського в різний час були присвячені праці П. Садчикової, А. Брушлинського, В. Кольцової, Ю. Олейник. У 2001 р. інша дослідниця О. Левченко здійснила ґрунтовний історіографічний аналіз спадщини О. Лазурського, хронологічно систематизувавши доробок ученого, праці інших дослідників, у яких аналізувалися його наукові розвідки та праці науковців,

присвячені життєвому шляху О. Лазурського [16; 17; 18]. Особливо цінним внеском дослідниці вважаємо публікації частини епістолярної спадщини ученого, що є цінним свідченням його ролі у становленні експериментально-педагогічної науки на початку ХХ ст. Однак здійснений К. Левченко аналіз літератури, дотичної до спадщини О. Лазурського, охоплює лише частину матеріалів з розглядуваної теми (до 1997 р.), яку ми, поклавши в основу структурно-хронологічний підхід, умовно поділяємо на такі чотири періоди:

- 1) прижиттєва історіографія;
- 2) історіографія раннього радянського періоду;
- 3) радянська історіографія;
- 4) сучасна українська та російська історіографія.

Формулювання мети і завдань статті. Відмітимо, що вся сукупність праць про О. Лазурського нараховує значну кількість різноманітних наукових статей, монографій, нарисів, рецензій, довідок у бібліографічних покажчиках, що описують різні сторони життєдіяльності вченого. Узявши за критерій поділу тематику досліджень, усі праці про О. Лазурського згруповано нами у такі рубрики:

I. Публікації про особистість вченого і його біографію.

II. Праці про психолого-педагогічну діяльність вченого викладача.

III. Публікації що опосередковано стосуються зазначених аспектів, але містять важливі деталі, які характеризують передумови та особливості досліджуваного періоду, на тлі якого відбувалося формування та розвиток психолого-педагогічних ідей О. Лазурського.

IV. Публікації, щодо сучасного трактування та використання творчої спадщини О. Лазурського.

Метою наших студій є виокремлення та аналіз тих розвідок, автори яких розглядали особистість вченого або торкалися різних аспектів його життєдіяльності.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перші розвідки, присвячені висвітленню деяких біографічних відомостей, з'явилися після смерті ученого у поширених як літературно-публіцистичний жанр у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. коротких нарисах-

некрологах, що друкувалися на сторінках тогочасних періодичних видань з приводу смерті відомих діячів науки і освіти. Такі статті, як правило, містили деякі біографічні данні, відомі сучасникам та очевидцям, та опис (часто - з оцінними судженнями) наукової діяльності й особистих характеристик діяча. Вони не мають великого науково-аналітичного значення, але є важливим свідченням суспільного ставлення до діяча та його здобутків [4, 92]. Прикладом таких публікацій можна вважати низку подібних за змістом й характером статей «О. Ф. Лазурський» (М. Бехтерева, 1917 р.) [1], «Пам'яті професора Олександра Федоровича Лазурського» (К. Корнілова, 1917 р.) [12], «Пам'яті Олександра Лазурського» (І. Єрмакова, 1917 р.) [10], «Пам'яті О. Ф. Лазурського» (О. Нечаєва, 1917 р.) [22], «Пам'яті Олександра Федоровича Лазурського» (М. Румянцева, 1917 р.) [24], «О. Ф. Лазурський як професор Психоневрологічного інституту» (С. Гогель, 1917 р.) [2]. Ці публікації проникнуті непідробним сумом, автори підкріплюють свої спогади особистими враженнями від спілкування, дружби та співпраці з О. Лазурським, що посилює для нас цінність зазначених дописів. Кожен з авторів, висловлюючи великий жаль за людиною надзвичайних душевних якостей, відзначив вагомий внесок ученого у психолого-педагогічну науку та велику втрату для науки й суспільства через його передчасну смерть.

Окремо зупинимось на некролозі непересічної людини й видатного вченого В. Бехтерева, який є свідченням поваги до О. Лазурського як до науковця може слугувати некролог від вчителя й однодумця, розміщений на сторінках «Вісника психології, кримінальної антропології та педології» (1919 р.) (некролог є записом промови В. Бехтерева під час четвертого екстреного з'їзду з експериментальної педагогіки (1917р.)) [1]. Автор називає О. Лазурського одним з «найвидатніших представників психології й наукового напрямку у педагогіці» [1, 1], відзначаючи, що наукова думка, особливо педагогіка, якій учений приділяв так багато уваги у своїх дослідженнях, понесла безсумнівну втрату. Як людина, що брала помітну участь у професійному становленні свого учня, В. Бехтерев привідкрив завісу над деякими віхами його життя, про які сам О. Лазурський скромно мовчав. Наприклад, що Олександр Федорович, за словами В. Бехтерева, «не в меншій, а, напевно, у більшій

мірі [ніж В. Бехтерев – І.Л.] підтримував ідею, що педагогіка має спиратися на науковий експеримент. З цією метою він витратив чимало зусиль, пов'язаних з розробленням тих чи інших психологічних проблем, співпрацюючи у педагогічному музеї Соляного містечка на курсах викладачів військово-навчальних закладів та у педагогічній лабораторії при Міністерстві народної освіти» [1, 2]. Особливо важливим, наголошував В. Бехтерев, для наукового обґрунтування педагогіки став розроблений спільно з колегами метод природного експерименту, «застосування якого до дітей шкільного віку вже дало важливі результати для практичної педагогіки» [1, 3].

І хоча з точки зору історіографії прикінцеві слова В. Бехтерева не мають наукову цінність, проте для оцінки й усвідомлення масштабності наукового генія й сили наукового впливу О. Лазурського вважаємо їх важливими і наведемо повністю: «Нині його немає серед нас, проте зоране його зусиллями поле вже дало щедрий врожай й дасть ще більший у майбутньому. Його заповіт як учителя та вченого вже підтриманий його учнями, які будуть продовжувати справу свого вчителя. Ось чому можна бути впевненим □ будинок, що зведений працею О. Лазурського і тепер лише розширюється його учнями, буде міцним лише тому, що фундамент його закладений невтомним шукачем істини» [1, 3]. Інших посмертних біографічних дописів або мемуарних спогадів сучасників, що були популярною літературною формою у періодиці кінця XIX – початку XX ст., нами не знайдено.

Серед усіх опублікованих після смерті вченого спогадів учнів, колег, друзів, які активно знайомили широку громадськість з життєдіяльністю О. Лазурського, на особливу увагу заслуговує біографічний нарис його старшого брата Володимира Лазурського, професора Новоросійського університету, Одеських Вищих жіночих курсів та Одеського інституту народної освіти. Точний рік публікації нарису не відомий, однак, погоджуючись з думкою російської дослідниці К. Левченко, припускаємо, що допис був посмертним (учений помер 12 березня (27 лютого за старим стилем) 1917 р.) [15]. На двадцяти чотирьох сторінках постають дитинство та роки навчання Олександра Лазурського у Лубенській чоловічій гімназії та Імператорській військово-медичній академії. Зі слів автора про характер, сподівання

та прагнення брата стають зрозумілими обраний ним професійний шлях і сфера наукових пошуків [15]. Нарис змальовує Олександра Федоровича не стільки як науковця, скільки як віддану родині людину, люблячого сина й брата, ім'я якого з гордістю носив племінник [15, 12].

Тривалий час праці, присвячені постаті О. Лазурського, не з'являлися. Майже тридцять років відділяють від попередніх біографічних дописів про ученого наступну публікацію, автором якої став відомий український психолог радянського періоду, професор Д. Елькін. У часи (з середини 30-х і до кінця 60-х рр. ХХ ст.), коли боротьба за так звану «матеріалістичну психологію» знаменувала чіткий орієнтир на діалектико-матеріалістичний світогляд, коли маловживаним був психолого-педагогічний експеримент як об'єктивний метод пізнання особистості дитини, Дмитро Генріхович у журналі «Радянська школа» (1946 р.) закликав «віддати належне видатному досліднику в одній з найскладніших галузей людського знання» [9].

Зусиллями професора епістолярна спадщина Олександра Федоровича уперше була презентована широкому науковому загалу. Висвітлюючи крізь призму його листування основні віхи життєдіяльності О. Лазурського, Д. Елькін відзначав, що учений своїми дослідженнями не лише збагатив психологію як науку, а й був талановитим педагогом та громадським діячем, який гаряче реагував на події тогочасного життя. З великого епістолярію дослідником було представлено трохи менше двадцяти листів, проте, ретельно дібраних. Вони цілісно змалювали постать видатного діяча. Листи про його дитинство, роки навчання, спілкування з колегами та однодумцями, про наукові роздуми та педагогічну практику розкрили О. Лазурського як людину душевну, скромну, що любила та поважала рідну українську землю та вірила у Людину. Так, у статті представлено два унікальні уривки з листів до брата, що не лише розкривають цікаві факти з біографії вченого, але й дозволяють нам краще зрозуміти його особистість. Маємо на увазі відомості про організацію ним концерту на користь Народної читальні у рідних Лубнах та про надання на власний ризик однієї з кімнат психологічної лабораторії при Психоневрологічному інституті якою він завідував для зібрання Центрального

комітету соціал-демократів [9, 15]. Висвітлення цих фактів, на думку Д. Елькіна, розкриває нові грані характеру і діяльності вченого й громадського діяча, його погляди на освіту, молодь уцілому, її суспільну поведінку та виховання, його бачення своєї ролі у наближенні кращого майбутнього своєї країни [9, 15].

Біографічні розвідки, присвячені постаті О. Лазурського також здійснила у 1955 р. уже згадувана нами дослідниця П. Садчикова. Доповнюючи, створений Д. Елькіним образ видатного ученого, дослідниця детальніше зупиняється на періоді життєдіяльності О. Лазурського, коли він був уже професором Психоневрологічного інституту, співробітником лабораторії експериментальної педагогічної психології при Педагогічному музеї в Петрограді та учасником психологічних з'їздів [25].

Отже, можна стверджувати, що у радянський час постать і спадщина О. Лазурського були мало затребувані. Можливо світоглядні і суспільно-політичні позиції (увага до особистості та членство у партії есерів) спричинювало таке положення з вивченням його надбань. До нашої рубрики (праці, присвячені постаті та біографії О. Лазурського) ми відносимо також статтю радянських психологів - учня О. Лазурського В. Мясичева та дослідника історії медичної психології в Росії В. Журавля, що вийшла до 100-річного ювілею від дня народження ученого у журналі «Питання психології» (1974 р.) – «На пути создания психологической теории личности (к столетию со дня рождения А. Ф. Лазурского)» [21]. Хоча чільне місце у ній відведене висвітленню внеску Олександра Федоровича у розроблення психологічної теорії особистості, проте автори подають й стислий опис основних віх біографії вченого.

Наступна хвиля інтересу до постаті О. Лазурського припадає на пострадянський період. Для ознайомлення широкого кола читачів з науково-публіцистичними працями О. Лазурського у 1995 р., як ми вже згадували, у серії «Пам'ятки психологічної думки» з'явилася упорядкована збірка окремих праць вченого «А. Ф. Лазурский. Очерк науки о характерах» (1995 р.) [13]. Укладачі збірника більше двох років (1995-1997 рр.) присвятили детальному вивченню та систематизації фактів життя та наукової спадщини видатного ученого. Тому заслуговує на увагу в світлі історіографічного дослідження створена ними ґрунтовна

вступна колективна стаття «Нариси життя та наукової діяльності О. Ф. Лазурського» [13]. Самі дослідники, займаючись вивченням постаті Олександра Лазурського, зазначали: «У блискучій плеяді вчених, які присвятили своє життя пізнанню сутності людини, її особистості та індивідуальності, розробленню адекватних методів вивчення складних психічних явищ, ім'я Олександра Лазурського по праву займає одне з чільних місць» [13, 256]. Вважаємо, що унікальність доробку вчених полягає в тому, що вперше життєвий та творчий шлях видатного науковця було висвітлено повно, незаангажовано та об'єктивно.

Найгрунтовніший, на нашу думку, біографічний опис належить іншій сучасній російській дослідниці О. Левченко, учениці радянського психолога професора В. Мерліна, який був одним з учнів і найближчих співробітників (у 1921-1931 рр.) професора М. Басова, найвідомішого послідовника й однодумця О. Лазурського. Саме М. Басов що був продовжував дослідження цілісної особистості в природних умовах, розпочаті О. Лазурським. Особливо значущою для нашого історіографічного дослідження є складена дослідницею на основі відомостей з періодичних видань, а також листів О. Лазурського до рідних [листування О. Лазурського зберігається в особистому фонді О. Лазурського (фонд № 83) Наукового архіву Російської академії освіти – І.Л.] найповніша хронологія життя і наукової творчості видатного вченого [18]. Від самого народження і до останніх годин його життя Олена Василівна відслідкувала події життя видатного вченого, упорядкувавши розрізненні відомості у струнку хронологію. Дослідниця схематично відтворила насичену подіями, зустрічами, справами, поразками й перемогами долю людини, покладену на алтар науки. Окрім того, за фінансової підтримки Російського Гуманітарного Наукового Фонду (проект № 98-06-218) та за активної участі А. Брушлинського, В. Кольцової та Ю. Олейника, дослідниця ініціювала створення персональної веб-сторінки О. Лазурського (проект проіснував трохи більше року і взимку 2014 р. був призупинений). У п'яти рубриках: біографія О. Лазурського, наукова діяльність О. Лазурського, наукові праці О. Лазурського, наукові праці про О. Лазурського та фотогалерея (нажаль обмежена лише одним портретом вченого), цими, без перебільшення, психологами-звितяжцями було

представлено свій вагомий доробок з дослідження життя і діяльності вченого, який, на їхню думку, заслуговує на одне з чільних місць у плеяді вчених.

Цінним, на нашу думку, є подане у дисертаціях сучасних російських дослідників В. Смирнова (1998 р.) та О. Яковлевої (2003 р.) листування О. Лазурського з його рідними, в основному – з братом Володимиром. Обоє вчених, вивчаючи період з історії розвитку психології, коли працював Олександр Федорович, поокремо досліджували його життєвий і творчий шлях, використовуючи й епістолярну спадщину. У працях обох дослідників подано низку листів, знайдених ними у архівах і ще не відомих широкому науковому загалу. Так, В. Смирнов переважно акцентував увагу на наявних у листах фактах з біографії відомого психолога у сув'язі з кристалізацією аспектів його світогляду[26]. Натомість О. Яковлева висвітлювала крізь епістолярій спадкоємність ідей вчителя та учня (мова йде про одного з найвідоміших учнів О. Лазурського, його однодумця й послідовника В. Мясичева) та окреслювала творчість ученого в контексті розвитку психології у ХХ ст. [28].

Вивчаючи історіографію російських досліджень щодо постаті О. Лазурського, маємо констатувати, що після 2003 р. ґрунтовних біографічних розвідок з цього питання більше не проводилося.

Аналіз сучасних українських персонологічних досліджень показав, що постать О. Лазурського як одного з основоположників експериментальної педагогіки ще не стала предметом наукової уваги дослідників.

Встановлено, що ім'я О. Лазурського періодично з'являється на сторінках різних українських довідкових видань вже з 1997 р., причому акценти у висвітленні його постаті поступово зміщуються зі сфери психології у сторону педагогіки, історії її розвитку. Так, у Педагогічному словнику (1997 р.) академіка С. Гончаренка О. Лазурський згадується як основоположник експериментальної психології, автор оригінальних методів наукового дослідження психіки, що розробляв переважно питання психології особистості [3, 186-187]. У Педагогічному словнику за редакцією академіка М. Ярмаченка (2001 р.) ім'я вченого згадується вже у сув'язі з активною участю у з'їздах з педагогічної психології та експериментальної

педагогіки, наукові інтереси якого були пов'язані з характерологією та проблемою класифікації особистостей [23, 275]. В Енциклопедії освіти за редакцією академіка В. Кременя (2008 р.) хоча і немає окремої, присвяченої постаті О. Лазурського статті, проте у статті «Експериментальна педагогіка» він згадується як один з основоположників [27, 256].

Коротка біографічна довідка про постать О. Лазурського розміщена у щорічному рекомендаційному посібнику «Календар знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти і педагогічної науки на 2014 рік», що містить відомості про визначні дати та події з історії вітчизняної й світової освіти, педагогіки, психології та філософії [11]. У рубриці, присвяченій переліку визначних і пам'ятних дат за місяцями зазначається про 140-річний ювілей від дня народження О. Лазурського, «російського психолога (родом із Переяслава-Хмельницького), професора Психоневрологічного інституту й Педагогічної академії в Петербурзі, одного із організаторів і активних учасників з'їздів з педагогічної психології та експериментальної педагогіки, розробника методики природного експерименту, методів наукового дослідження психіки, автора численних праць» [11, 62-63].

Хоча й опосередковано, до історіографічних матеріалів про життя О. Лазурського можна віднести мемуари молодшого небожа вченого, сина його старшого брата, всесвітньо відомого художника-шрифтолога Вадима Лазурського. У книзі «Шлях до книги: Спогади художника» (1985 р.) ми знаходимо деякі факти про родину вченого, стосунки між ними [14]. Хоча інформація про самого вченого незначна за обсягом, проте дозволяє нам подивитися на нього не як на відомого науковця, а як на важливу частину великої родини. Також нам стає відомо, що про рід Лазурських збереглися записи батька та старшого брата вченого Володимира Федоровича (матеріали ніколи не публікувалися й призначалися для дітей і нащадків – І. Л.) [14, 13]. За спогадами Вадима Лазурського у цих мемуарах ми знаходимо і таку згадку: «У нього [батька] теж був брат Олександр Федорович, який залишив доволі помітний слід в історії і, напевно, з усіх Лазурських найбільш відомий. Він був психолог і написав декілька книг, зокрема «Вчення про характери». Помер Олександр Федорович молодим ще у (19)17 р.» [14, 17].

Наприкінці маємо відзначити помічену нами цікаву закономірність: молодших синів у родині Лазурських вже три покоління поспіль називають Олександром – першим Олександром був Олександр Федорович, психолог й педагог, другим ім'я Олександр отримав його молодший небож, син старшого брата, доктор сільськогосподарських наук, професор Олександр Володимирович; втретє цим іменем назвав свого сина художник Вадим Лазурський. Олександр Вадимович живе у Москві та працює перекладачем з французької мови (з якою, за спогадами О. Лазурського, у нього завжди були проблеми).

В українській періодиці та науково-педагогічній літературі про життєвий і творчий шлях О.Лазурського згадується дуже мало, переважно побіжно. Виключенням є серія статей відомої вітчизняної дослідниці у галузі історії педагогіки Н. Дічек, присвячених як безпосередньо фактам наукової біографії О. Лазурського [5; 6] так і опосередкованому висвітленню його вкладу в контексті розвитку педагогіки наприкінці XIX – початку XX ст. [7,8]. Висвітленню постаті О. Лазурського, його життя та діяльності крізь призму його епістолярію присвячене також біографічне дослідження І. Леонтєвої [19,20].

Висновки. Отже, історіографія досліджень, присвячених постаті та життєдіяльності О. Лазурського дає підстави стверджувати, що хоча ранні біографічні та персонологічні розвідки, присвячені постаті О. Лазурського мали дещо суперечливий та хвилеподібний характер, проте, у зв'язку з поглибленням сучасного гуманітарного знання, різні аспекти творчої спадщини Олександра Федоровича як вченого, лікаря, психолога, педагога й активного громадського діяча усе частіше стають предметом наукових студій дослідників. Водночас зазначимо, що досі серед вітчизняних наукових напрацювань немає цілісного системного дослідження, присвяченого особистості вченого та різним аспектам його життєдіяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бехтерев В. М. А. Ф. Лазурский / В. М. Бехтерев // Вестник психологии, криминальной антропологии и педологии. Петроград, 1919. - Т. XIV. - Вып. 1. - С. 1-3.

2. Гогель С. К. А. Ф. Лазурский как профессор Психоневрологического института // Вестник психологии, криминальной антропологии и педологии. 1917. Т. XIII. Вып. 1-2. С. I—III.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. — К.: Либідь, 1997. — 375 с.
4. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Нестор Миколайович Гупан. — К.: АПН України, 2002. — 224 с.
5. Дічек Н. П. Внесок О. Лазурського у дослідження дитинства в контексті індивідуалізації навчання і виховання / Н. П. Дічек // Рідна школа. — 2011. — № 11. — С. 36–40.
6. Дічек Н. П. Внесок одеського лікарсько-педагогічного кабінету в реалізацію диференційованого підходу до організації дитинства в Україні у 20-ті рр. ХХ ст. / Н. Дічек // Педагогічне краєзнавство, 2012. — с. 82-86.
7. Дічек Н. П. Диференціація навчання як проблема розвитку вітчизняного шкільництва в імперську добу (80-ті рр. ХІХ ст. — до 1917 р.) / Н. П. Дічек // Культурно-історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти: зб. наук. праць / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, С. Сисоєвої. — К.: Хмельницький, 2011. — С. 232-241.
8. Дічек Н. П. Доробок О. Лазурського у галузі експериментальних досліджень дитинства (поч. ХХ ст.) / Н. П. Дічек // Теорія та методика навч. і виховання: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. Сковороди. — Х.: ХНПУ, 2011. — Вип. 30. — С. 30-37.
9. Елькін Д. Г. О. Ф. Лазурський за його листуванням / Д. Г. Елькін // Радянська школа. — 1946. — № 4. — с. 12-15.
10. Ермаков И. Д. Памяти Александра Федоровича Лазурского // Психоневрологический вестник. — 1917. — № 2-4. — С. 173-174
11. Календар знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти і педагогічної науки на 2014 рік : [реком. посіб.] / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд. Ніколюк Л. І. ; наук. ред. Рогова П. І. ; відп. за вип. Пономаренко Л. О. ; літ. ред. Петік Ю. В.] — К. : Нілан-ЛТД, 2013. — 207, [4] с. — Бібліогр. : с. 203–207. — До 15-річчя ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.
12. Корнилов К. Памяти профессора Александра Федоровича Лазурского // Психологическое обозрение. — 1917. — № 1-2. — С. 401-402.
13. Лазурский А. Ф. Программа исследования личности в ее отношениях к среде / А. Ф. Лазурский, С. Л. Франк. — СПб. [б. г.]. — 40 с.
14. Лазурский В. В. Путь к книге: Воспоминания художника. — М.: Книга, 1985. — 288 с.
15. Лазурский В. Профессор А. Ф. Лазурский. Биографический очерк. Одесса. 191_. — 24 с.
16. Левченко Е. В. Работы о А. Ф. Лазурском // Лазурский А. Ф. Избранные труды по общей психологии. — Спб.: Алетея, 2001. — С. 187-189.
17. Левченко Е. В. Работы, посвященные анализу научных трудов А. Ф. Лазурского (рефераты, рецензии, обзоры) // Лазурский А. Ф. Избранные труды по общей психологии. — Спб.: Алетея, 2001. — С. 187-189.
18. Левченко Е. В. Хроника жизни и научного творчества А. Ф. Лазурского [Текст] // Избранные труды по общей психологии. К учению о психической активности. Программа исследования личности и другие работы / Коммент., примеч., прилож. Е. В. Левченко. — Спб.: Алетея, 2001, — С. 164 -178.
19. Леонтьева І. В. Життєвий і творчий шлях О. Ф. Лазурського (1892 - 1917) крізь призму епістолярної спадщини (тези) / І. В. Леонтьєва // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2011 р.: інформаційне видання - Київ: Інститут педагогіки, 2012. - С. 92 -93.
20. Леонтьева І. В. Становлення і розвиток психолого-педагогічних ідей О. Ф. Лазурського за його листуванням / І. В. Леонтьєва // Педагогічний дискурс. - 2013. - Вип. 15. - С. 416-421.
21. Мясичев В. Н. Психология отношений. Москва – Воронеж. - 1995. — 354 с.

22. Нечаев А.П. Первые шаги Педагогической академии [Текст] // Ежегодник экспериментальной педагогики (III). – Пб., 1910–1911. – С. 10-21.
23. Перетятко Олена Валеріївна. Ідеї реформаторської педагогіки в діяльності приватних початкових та середніх шкіл Харківської губернії (1890-1917 рр.): Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Сумський держ. педагогічний ун-т ім. А.С.Макаренка. - Суми, 2001. – 215 с.
24. Румянцев Н.Е. Педология, ее возникновение, развитие и отношение к педагогике [Текст]. – Пб., 1910. – 82 с.
25. Сакович И.А. Педагогические воззрения А.П. Нечаева [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 2009. – 19 с.
26. Смирнов В. А. Психологические воззрения А. Ф. Лазурского: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Смирнов Валерий Анатольевич. – М., 1998. – 147 с.
27. Сухомлинська О. В. Експериментальна педагогіка / О.В.Сухомлинська // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред.. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. – С. 256.
28. Яковлева А. А. Психологическая концепция личности в трудах А. Ф. Лазурского и В. Н. Мясищева: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Яковлева Александра Анатольевна. – М., 2003. – 235 с.

Рецензент

Дічек Н. П. – д. пед. н., професор

Стаття надійшла до редакції 15. 05. 2015

ИСТОРИОГРАФИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ АЛЕКСАНДРА ЛАЗУРСКОГО

Леонтьева Инна Васильевна

аспирантка, старший преподаватель кафедры теории и истории педагогики

Киевский университет имени Бориса Гринченко, г.Киев

i.leontieva@kubg.edu.ua

Аннотация. В статье, по результатам изучения нарративных источников, мемуарных воспоминаний, различных научных статей, монографий, очерков, рецензий, справок в библиографических указателях, посвященных фигуры А. Лазурского, выделены и проанализированы те разведки, авторы которых рассматривали личность ученого или касались различных аспектов его жизнедеятельности. Выяснено, что ранние биографические и персонологические исследования, посвященные фигуры А. Лазурского имели несколько противоречивый и волнообразный характер, однако с начала XXI века. различные аспекты творческого наследия Александра Федоровича как ученого, врача, психолога, педагога и активного общественного деятеля все чаще становятся предметом научных исследований исследователей.

Ключевые слова: «Александр Федорович Лазурский»; «Персонологические и биографические разведки»; «Историография исследования жизнедеятельности А. Лазурского».

HISTORIOGRAPHY OF RESEARCH LIFE OF ALEXANDER LAZURSKII

Inna V. Leontieva

postgraduate, senior lecturer of the department of history and theory pedagogy
Boris Grinchenko Kiev University, Kyev

i.leontieva@kubg.edu.ua

Abstract. In an article on the results of the study of narrative sources, memoirs memories of various scientific articles, monographs, essays, reviews, references in bibliographies, dedicated A. Lazurski highlighted and analyzed those studies in which the authors regard the scientist or relating to various aspects of his life. It was found that the early biographical and personological research on A. Lazurski I had some controversial, but since the beginning of the XXI c. various aspects of the creative legacy of Alexander Fedorovich as a scientist, a doctor, a psychologist, a teacher and an active public figure, are increasingly becoming the subject of scientific studies researchers.

Key words: «Alexander Fedorovich Lazurskiy»; «Personological and biographical studies»; «The historiography of studies vital activity A. Lazurskiy»

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Bekhterev V. M. A. F. Lazurskiy / V. M. Bekhterev // Vestnyk psykholohyy, krymynalnoi antropolohyy y pedolohyy. Petrohrad, 1919. - T. XIV. - Vyp. 1. - P. 1-3.
2. Hohel S. K. A. F. Lazurskii as a professor of the Psychoneurological Institute // Vestnyk psykholohyy, krymynalnoi antropolohyy y pedolohiy. - 1917. - T. XIII. - Vyp. 1-2. - P. I—III.
3. Honcharenko S. U. Ukrainian Pedagogical Dictionary. — K.: Lybid, 1997. — 375 p.
4. Hupan N. M. Ukrainian historiography history of pedagogy / Nestor Mykolaiovych Hupan. — K.: APN Ukrainy, 2002. — 224 p.
5. Dichek N. P. The contribution O. Lazurskii in the study of childhood in the context of the personalization of teaching and education / N. P. Dichek // Ridna shkola. — 2011. — № 11. — P.36–40.
6. Dichek N. P. The contribution Odessa medical and pedagogical office in the implementation of differentiated approach to organization of of childhood in Ukraine in the 20-s. XX century. / N. Dichek // Pedahohichne kraieznavstvo, 2012. — P.82-86.
7. Dichek N. P. Differentiation of learning as a problem of development of national for School the imperial stage (80-s. XIX c. - 1917) / N. P. Dichek // Kulturno-istorychna spadshchyna Polshchi ta Ukrainy yak chynnyk rozvytku polikulturnoi osvity: zb. nauk. prats / za red. V. Kremenya, T. Levovytskoho, S. Sysoievoi. —K.: Khmelnytskyi, 2011. — P. 232-241.
8. Dichek N. P. Elaboration O. Lazurskii in the field of experimental studies of childhood (beginning of XX c.) / N. P. Dichek // Teoriia ta metodyka navch. i vykhovannia: zb. nauk. prats KhNPU im. H. Skovorody. - Kh.: KhNPU, 2011. — Vyp.30. — P.30-37.
9. Elkin D. H. O. F. Lazurskii in his correspondence / D. H. Elkin // Radianska shkola. — 1946. - № 4. — P.12-15.
10. Ermakov Y. D. Memory of Alexander Fedorovich Lazurskii // Psykhonevrolohycheskyi vestnyk. - 1917. - № 2-4. - S. 173-174
11. Calendar of memorial dates and in education and pedagogy for 2014: [rekom. posib.] / NAPN Ukrainy, Derzh. nauk.-ped. b-ka Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho ; [uporiad. Nikoliuk L. I.; nauk. red. Rohova P. I.; vidp. za vyp. Ponomarenko L. O.; lit. red. Petik Yu. V.].— K.: Nilan-LTD, 2013. — 207, [4] s. — Bibliohr. : S. 203–207. — Do 15-richchia DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho.

12. Korniylov K. The memory of Professor Alexander Fedorovich Lazurskii // *Psikhologicheskoe obozrenye*. - 1917. - № 1-2. - P. 401-402.
13. Lazurskiy A. F. The program of personality study in her relationship to the medium / A. F. Lazurskiy, S. L. Frank. – SPb. [b.h.]. – 40 p.
14. Lazurskiy V. V. The way the book: Memories of of the artist. — M.: Knyha, 1985. - 288 s.
15. Lazurskiy V. The professor A. F. Lazurskii. Biographical essay. Odessa. 191. - 24 p.
16. Levchenko E. V. Proceedings about A. F. Lazurskii // Lazurskiy A. F. *Yzbrannyye trudy po obshchei psikhologiyi*. – Spb.: Aleteia, 2001. - P.187-189.
17. Levchenko E. V. Proceedings devoted to an analysis scientific publications A. F. Lazurskii (essays, critique, reviews)// Lazurskiy A. F. *Yzbrannyye trudy po obshchei psikhologiyi*. – Spb.: Aleteia, 2001. - S. 187-189.
18. Levchenko E. V. The chronicle of of life and scientific creation A. F. Lazurskii [Text] // *Yzbrannyye trudy po obshchei psikhologiyi. K ucheniyu o psykhycheskoi aktyvnosti. Prohramma yssledovaniya lychnosti y druhye raboty / Komment., pryemch., prylozh. E. V. Levchenko*. – SPb.: Aleteia, 2001, - P.164 -178.
19. Leontieva I. V Vital and creative path O. F. Lazurskoho (1892 - 1917) through the prism of epistolary heritage (thesis) / I. V. Leontieva // *Anotovani rezultaty naukovo-doslidnoi roboty Instytutu pedahohiky NAPN Ukrainy za 2011 r.: informatsiine vydannia* - Kyiv: Instytut pedahohiky, 2012. - P.92 -93.
20. Leontieva I. V. Becoming and development of psychological and pedagogical ideas of O. F. Lazurskii in his correspondence / I. V. Leontieva // *Pedahohichniy dyskurs*. - 2013. - Vyp. 15. - P. 416-421.
21. Miasyshchev V. N. *Psychology of relations*. Moskva – Voronezh. - 1995. – 354 s.
22. Nechaev A. P. The first steps of the Pedagogical Academy [Text] // *Ezhehodnyk eksperymentalnoi pedahohyky (III)*. – Pb., 1910–1911. – P. 10-21.
23. Peretiatko Olena Valeriivna. The ideas of the reformist pedagogy in the activities of private primary and secondary schools of the Kharkov province (1890-1917 years): dys... kand. ped. nauk: 13.00.01 / *Sumskiy derzh. pedahohichniy un-t im. A. S. Makarenka*. - Sumy, 2001. – 215 p.
24. Rumiantsev N. E. *Paedology, her origin, development and attitudes to pedagogy* [text]. – Pb., 1910. – 82 p.
25. Sakovych Y. A. The pedagogical views A. P. Nechayev [Text]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. – M., 2009. – 19 p.
26. Smyrnov V. A. The psychological views A. F. Lazurskii: dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.01 / *Smyrnov Valeryi Anatolevych*. – M., 1998. – 147 p.
27. Sukhomlynska O. V. The experimental pedagogy / O. V. Sukhomlynska // *Entsyklopediia osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyi red.. V. H. Kremen*. – K.: Yurinkom Inter, 2008. – 1040 p. – P. 256.
28. Yakovleva A. A. The psychological conception of personality in the works of A. F. Lazurskii and V. N. Myasishcheva: dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.01 / *Yakovleva Aleksandra Anatolevna*. – M., 2003. – 235 p.